

Francoska družba pred l. 1789. in „le livre rouge“.

Spisal Fr. Šuklje.

Ne bojim se ugovora, ako trdim, da v vsej zgodovini ni zanimljivejše, v vsakem oziru interesantnejše dobe nego velika francoska revolucija koncem preteklega stoletja. Združeno nahajamo tu vse, kar more vzbujati pozornost zgodovinarjevo: mogočne, svet pretresujoče ideje, katere v svojem nasprotju prouzročujejo globoko sezajoče premembe političnih in družbenih razmer, pomenljive dogodbe, znamenite značaje in tragične prizore, kakor jih navadno ne pričakujemo od istinitega življenja, temveč le od bujne fantazije stvarjajočega dramatičnega pesnika. K vsemu temu pa še utemeljeno prepričanje, da se vse naše politično gibanje še dan danes razvija na široki podlagi, katero so pred jednim stoletjem osnovali državniki tedanje Francije! Kajti baš v vihri velikanskega tega prevrata je bil položen temeljni kamen moderni družbi in novodobni državi in tedaj se tudi naša hvaležna razsodba ne bode smela preveč ozirati na stransko prikazen, da se je pri kolosalni tej zgradbi kot malta in vezilo potreboval oni plemeniti sok, o katerem Mefisto pravi: „Blut ist ein ganz besondrer Saft“ in pozabiti bomo morali, da je francoska revolucija kakor potratna gospodinja gospodarila s krvjo kletih svojih protivnikov in gorkih privržencev!

Vender ne smem tajiti, da je tudi mene, preiskujočega čudovite te zgodovinske prikazni, šestokrat kar omamil krvavi sopuh ter mi hotel kaliti pogled in motiti razsodbo. Pomagal sem si pa vsegdar s tem, da sem v takih trenutkih si pred oči stavil podobo tedanje Francije ter primerjal „l'ancien régime“ zdanjim razmeram. Kak razloček pač v vsakem oziru! Mislil sem najprej na francoskega težaka, na kmetskega trpina, o katerem je trdil človekoljubivi škof Massillon „da so sužnji zamorci francoskih otokov neizmerno srečnejši od njega“. (Taine, les origines de la France contemporaine I. 431.) Pač je takrat, ko se je pričela francoska revolucija, le primerno majhen del kmetskega stanú (le kakih 1½ milijon ljudij) še zdihoval v starem robstvu, ali ogromna večina vseh drugih kmetovalcev, kakih 19 milijonov, bila je brez svojega posestva, najemniki

in pristavniki, kateri so morali za zemljišče od 10 do 15 hektar svojim gospodarjem dajati polovico vsega pridelka. Ni čudo tedaj, da je bistroumni angleški opazovalec Arthur Young o zanemarjenem francoskem poljedelstvu trdil, da je „jednako poljedelstvu desetega stoletja“. Revščina je bila tako grozna, da so se kmetje bali ženiti in ploviti. V dobrih letinah je pridelal kmet toliko, da mu ni trebalo od lakote giniti, a v slabih letinah, da, celo v navadnem zimskem času je trkal že neizprosni gost lakota s koščeno roko na duri ubogih kmetijskih koč in — ljudje so umirali od glada! Cunje, dostikrat živalske kože so bile kmetu obleka, umazane kočice iz teptane prsti brez oken, dimnikov in tlá njegovo stanovanje. Nesnažnost in umazanost sta bili tako razširjeni, da po izreku Arth. Youngovem „po vsej Francoski ni bilo mogoče v krčmi najti snažno opravljene strežajke!“

Pač je bilo nekoliko bolje po mestih, kamor je ubožstvo prignalo cele tolpe kmetov; ali tudi tukaj vidimo žalosten prizor, da se ogromni množici nasproti oblastno šopiri organizovana mestna bourgeoisija ter se redí na njene stroške. Ne le da je mestni užitinski davek baš najbolj potrebni živež neprimerno podražil, tudi sicer je bil revež v vsakem oziru prikrajšan. Z vso pridnostjo ubogi delavec ni mogel priti do samostalnosti, kajti če je bilo v mnogih celovstvih že po pravilih določeno, da se mojsterstvo podeljuje samo sinovom mojstrov, bili so v drugih zadrugah „tuji“ delavci dejansko od mojsterstva izključeni po dragi in dolgotrajni učni dobi, po neznosnih pristojbinah in vzprejemninah ter po celi kopi drugih sitnih formalnostij. Navadna vzprejemnina v kako zadrugo je stala 2000 livr., — ubogemu delavcu nedosegljivo svoto; tedaj je bil tudi po mestih, redke slučaje izvzemši, primoran, vse žive dni ostati priprost dninar ali odvisen pomagač.

Še huje pa je bilo, da je država baš ubogemu kmetu in prostemu meščanu navalila skoro vsa bremena. Če je letni davek l. 1789. znašal nad 476 milijonov livr., mora se pomisliti, da je bilo duhovenstvo (140.000 oseb) in plemstvo (139.000 oseb, po Tainu I. a. 17) teh davkov večjidel prosto, kljubu temu, da sta dve petini vsega posestva pripadali tema privilegovanima stanovoma. Plemenitaši so se izogibali davkoplačevanju, ne le zaradi materijalnih uzrokov, temveč ker jim je bil davek znamenje prejšnjega robstva ter so se ga sramovali kot „signe de roture“. Zatorej nahajamo, da so od neposrednega davka, „capitation“ imenovanega, plemenitaši v Champagni

mesto letnih 1,500.000 livr. plačevali samo 140.000 livr. Nekaterih davkov, n. pr. osobne „taille“ in „taille d' exploitation“ so bili po polnem prosti, pri drugih so plačevali veliko premalo; duhovščina pa je kljubu ogromnemu svojemu bogastvu navadno vsako leto več iz državne blagajnice prejerala, nego je plačevala davka. Baš tako so zadevali neposredni davki, davek za sol („gabelle“) in vinski davek („aide“) samo kmete in meščane, kajti tudi njih so se privilegovani stanovi znali odkrižati.

Pri vsem tem pa ne smemo pozabiti, da je pri izterjevanji davkov zeló različna praksa bila uvedena za različne stanove. Plemenitašem nasproti je veljala gola obzirnost in prizanesljivost, narodna masa pa je zdihovala pod kruto trdosrčnostjo fiskalnih organov. Pritisek davkovskih pobiralcev je pritiral Francijo tako daleč, da je kmet uboštvo hlinil v onih redkih slučajih, kjer ni bila žalostna istina, da je izgubil veselje do dobička; saj ga ne bi užival on, temveč le država in izterjevalci državnih davkov. Bal se je celó, točno plačevati svoj davek, kajti če je katera župnija bila točna v tem oziru, takoj so jej, kakor nam to zatrjuje stari Marquis de Mirabeau (Traité de la population, citiran pri Tainu I. 465), razkačeni izterjevalci, ker so izgubili dobiček pri posilnem izterjevanji, podvojili davčno breme, „pour lui apprendre à vivre“: da bi se naučila obzirnosti!

A niti ubogi kmet, čegar revščino nam plastično slikata znana francoska pisatelja Erckmann in Chatrian v svojem romanu „L'histoire d' un paysan“, niti tlačeni meščan nista imela nade, kdaj premagati sovražno jim usodo ter s talentom in energijo se preriniti do površja razpadajoče družbe! Kar je imela država uradnih služeb, vse je bilo že davno prodano ter last dedne birokratije, za katero je stari Mirabeau znašel krepki izraz: „la canaille plumière“. Tudi pri vojaki mu nista mogli pomagati hrabrost in nadarjenost; tam se je potrosilo na leto 44 milijonov livr. za prostake, a 46 milijonov za častnike, vrhu tega pa je vojni minister Segur izdal zakon, da se sme samo tisti imenovati častnikom, kateri ima najmenj štiri plemenite pradede. Celó v cerkvi, katera je sicer vedno čislala duhovitost in talent, kjer so v najtemnejšem srednjem veku sinovi beračev in robov mogli dospeti do vrhovne duhovenske oblasti, do papeštva, kjer se je utelesila srednjeveška demokratija — celo tam v tedanji Francoski ni bilo častnega mesta sinu priprostega

naroda! Pač je imelo duhovenstvo francosko tedaj ogromno svoto 300 milijonov letnih dohodkov, ali to neizmerno bogastvo so uživali le škofje, nadškofje in opatje bogatih samostanov in še pod Ludovikom XVI. se je bilo sklenilo, da jednake prebende, od skromnega priorata počenshi do bogate nadškofije je podeljevati — samo plemenitašem! (Taine I. a. 82.) Ko se je tedaj revolucija pričela, bilo je med vsemi 130 škofi in nadškofi francoske države samo ubogih pet neplemenitih! Duhovnikom kmetskega ali navadnega meščanskega rodu so ostajale le ubožne župnije na kmetih, dotirane s 3—400 livr., po škofovih stolicah pa so se oblastno šopirili ter življenje uživali razuzdani kavalirji, plemeniti gospodje Rohan, Brienne, Bretenil, Champion de Cisé in drugi. Ako hoče kdo znati, kako je ta gospoda opravljala dolžnosti vzvišenega svojega poklica, naj pogleda, kar o tej stvari piše legitimistični pisatelj Mongaillard (*L'histoire de France depuis la fin du regne de Louis XV jusqu'à l'ann. 1825*, II. 244 i. d.). Če ta povsem verjetna priča, sam duhovnik, pripoveduje o orleanskem škofu Jarentu, da je njegova priležnica, bivša plesalka Guimaud, v svojem hotela vzprejemala, nadzorovala in promovirala duhovnike njegove škofje, — je to še jedna najbolj nedolžnih epizod iz obširnega poročila tega svedoka.

Povsem naravno je, da je izpridenost višjih, surovost in ubožstvo nižjih krogov kaj neugodno vplivala na javno moralo. Monstrozna lovska pravica graščakov je spravila na noge celo armado lovskih tatov, nespametne zapreke pa, ki so se stavile prostemu prometu, prouzročevale so mnogobrojne čete drznih tihotapcev. Beračev in vlačugarjev je bilo toliko, da ječarne niso imele zanje dovolj prostora in da jih palica biriška ni več mogla krotiti. Pariz je imel takrat pri prebivalstvu 650.000 duš do 118.874 ubožcev; po vsem Francoskem pa, katero je takrat imelo blizu 25 milijonov stanovnikov, štel se je beračev in vagantov cela 2 milijona. Kaka nevarnost za državo in družbo, dva milijona glasov, ki so hripavo terjali prevrata, štirje milijoni suhih sestradanih rok, ki so se pohlepno iztegavale — splošnemu chaosu nasproti!

Ozrmo se zdaj nekoliko na ono plemstvo, katero je mirno in slastno uživalo sad narodovega trpljenja, na površno, oholo in moralno-gnilo aristokratijo, katero gledé njene nevednosti Taine obsoja z ostrimi besedami: „Plemenitaš in omikan, te dve lastnosti se na videz izključujeta.“ (l. c. I. 392.) Pač se ne bomo mogli dovolj

čuditi istemu pisatelju, ako se on v svoji sloveči knjigi, v kateri sicer novih idej zelo pogrešamo, ker so glavni nazori vzeti iz Tocquevilleovega monumentalnega dela: „L'ancien regime“, baje iz vesolja do paradoksnih stavkov izgublja do čudne hiperbole: „Nikdar ni bila aristokracija bolj vredna vladati, nego baš v trenutku, ko je izgubila svojo vlado.“ Da se izprevidi oholost tega stavka, naj nam bode dovoljeno opozarjati na vekoviti spomin sramote tedanjega dvora in plemstva, na „rudečo knjigo“ — „le livre rouge“.

Po razuzdanem Ludoviku XV. je prišel l. 1774. na prestol francoski Ludovik XVI., mož dobrohoten ali slaboumen, pošten ali neroden in slaboten, tako da je bil kmalu prava igrača vsemu svojemu dvoru, kateri se ni mogel dovolj posmehovati neokretnemu gospodarju. Bolj nego obširni popis njegovega značaja in njegovih zmožnostij karakterizuje ga faktum, da je trebalo po njegovi poroki še dolgih sedem let, da je lepa njegova soproga Marija Antoinetta v istini postala — njegova žena. Iz tajne korespondencije njegove tašice Marije Terezije z grofom Mercy d'Argenteauom, avstrijskim poslancem v Parizu, vidi se, koliko preglavice je čudna ta razmera delala blagi cesarici. Ni mi treba posebno poudarjati, kako neusmiljeno je dvor sodil o tej javni tajnosti in kako so se o njej dvorjani rogali ter brusili svoje zlobne jezike.

Kralj Ludovik je bil sam sicer ščedljiv, ali tudi na njegovem dvoru se je zapravljalo kakor prej, ker ni imel toliko razuma in moči, da bi se bil uspešno upiral vladujoči potratnosti. Za dvor, na katerem se je mastilo okoli 15.000 lenuhov, potrosilo se je leto za letom po 40—45 milijonov livr., tedaj okoli $\frac{1}{10}$ vseh državnih dohodkov. Naravno, da so se v ogromnem številu dvornih uradnikov nahajala tudi nekatera prav komična dostojanstva; tako n. pr. je bila madame de Laborde „garde du lit“ kraljice ter je za važni ta posel prejemale letnih 12.000 livr. Še važnejšo nalogo pa sta imela ona dva dvorjana, katera sta vsako jutro opravljena v baržunasti opravi z mečem na strani stopila h kraljevi postelji ter se tam prepričala o vsebini nekega delikatnega hišnega orodja. Za to mučno in težavno delo bila sta odškodovana vsak z letno plačo 20.000 livr.

A vender niso bili to tajni stroški, temveč javni in redni ter se tedaj ne nahajajo v „livre rouge“. 27. nov. 1789. l. pa je objavil poslanec Camus v poslanski zbornici, da obstoji še tajen katalog, v katerem so zapisane ogromne svote, katere je aristokratska po-

hlepnost izvabila kraljevi nerodnosti — in takoj se je sklenilo, da se ima ta velevažni dokument objaviti. Zastonj se je ustavljal temu sklepu tedanji minister Necker, zastonj se je sklicaval celó na prevelike tiskovne stroške —; potem ko se je ponudil tiskar Baudouin, da hoče zastonj tiskati famozni ta spis, moral se je udati tudi Necker, in finančni odsek narodne zbornice je imel najprej priliko, pečati se z imenitnim tem delom.

Še ni bil končal odsek svojih razprav o tem predmetu, že je bila objavljena lista penzij. Strmé je zvedel francoski narod, da je jako bogata rodbina Noailles na leto prejemale skoro po 2 milijona livr.; da je kraljičin ljubljenec Polignac samo za svojo osobo imel po 80.000 livr. letne penzije; da je neki nemški knez dobival kar štiri penzije, in sicer prvo „pour ses services comme colonel“, drugo in tretjo pod istim naslovom, četrto stoprav „pour ses services comme noncolonel“. Isto tako je užival marquis d'Autichamp štiri letne penzije, vse „zarad zaslug svojega ranjkega očeta, — pour les services de feu son père.“ Kraljeva radodarnost navadno ni bila v zadregi zarad uzroka kake penzije; to se vidi n. pr. pri generalnem odvetniku g. Joly de Fleury, kateremu je bilo odmerjenih 17.000 livr. za to, ker se je odpovedal svoji službi v prid — svojemu sinu! Sem ter tja so padali žarki kraljeve radodarnosti tudi na kako meščansko osobo, če je bila v zvezi z dvorom. Tako nahajamo med obdarovanimi frizêrja Ducrota, ki je prejemal po 1700 livr. na leto za to, ker je bil nekđaj friziral hčerko kraljevega brata, grofa Artoiškega; samo škoda, da je dotični otrok bil umrl komaj 3 leta star, prezgodaj tedaj, da bi imel brivec priliko, na umetni frizuri njegovih las skazati umetnost svojo! Kar žalost nas prešine, ako tem svotam primerjamo druge prav beraške, s katerimi so se plačevale istinite zasluge drugih mož; tako se nahaja poleg brivca Ducrota sergent Hamèle, kateremu se je plačevalo po 44 liv. 4 sous na leto za to, ker je bil s svojo hrabrostjo svojemu kralju pridobil neko sovražno mesto!

1. aprila 1790. je bil finančni odsek dovršil svojo nalogo ter izročil narodni zbornici „Le livre rouge“, knjižico, obstoječo iz 122 strani, vezano v rudečem marokinu. Deset prvih strani je bilo izpolnjenih še pod Ludovikom XV. in ta partija se je bila zapečatila na prošnjo kralja, kateri ni pustil sramotiti spomin svojega deda. Prijavila pa se je sledeča partija, obsezajoča 32 strani, tikajočih se Ludovika XVI. Kljub neznatnemu obsegu izkazuje ta partija celih

227 milijonov, kateri so bili v teku 14 let izdani za tajne stroške. A kaj se je tu vse čitalo! Zdaj so zvedeli Francozje, da sta kraljeva brata grof de Provence in d'Artois ves čas krvavo molzla francosko državo. Le pod ministrom Calonnem (1783—87), pod katerim je bila zapravljenost sploh vzklopela do svojega vrhunca, prejel je comte de Provence 13,824.000 livr., brat njegov, comte d'Artois celo 14½ milijonov kot izredno podporo „en secours extraordinaires“. Vrhu tega je prejel razuzdani mlajši brat poleg svojih mnogovrstnih dohodkov še 7½ milijonov iz kraljevega zaklada, da bi plačal z njimi le jeden del svojih dolgov, neoziraje se na to, da je imel na leto še po jeden milijon rednih dohodkov iz istega uzroka. In frivolni Calonne je opravičeval kralju to potrato, kažoč na važnost „d'assurer la tranquillité du prince“ — da se skrbi za mir gospoda princa!

Ravno tako čudna so bila darila, s kojimi je kraljeva dobrotljivost obsipavala prve plemenitaše svojega dvora. Tako čitamo tu o gosp. Croismardu, da je prejel 50.000 livr. za nakup nekega posestva, tam zopet o drugem kavalirji, da se mu je na narodne stroške pomagalo s 60.000 livr. plačati svoje dolgove. Dober tek plemenite gospode bil je nevaren državni blagajnici, kajti grofica d'Ossun dobivala je „pour sa table“ na leto celih 20.000 livr. Celó porodov v kraljevi rodbini se Francozje niso mogli veseliti, kajti to veselje je bilo drago in čitamo, da je grofica d'Artois prejela l. 1778. za porod vojvoda Berrijskega 24.000 livr. in isto darilo se je ponavljalo l. 1783. pod istim naslovom. Sploh nahajamo v tej knjigi najodličnejše zastopnike bogatega francoskega plemstva: Noailles, Choiseul, Grammont, Guiches, v prvi vrsti kraljičine ljubljence, rodbino Polignac, katera je na leto prejemale po 700.000 livr., ne oziraje se na umazano špekulacijo z državno doméno Fenestran-ges in na darila 1,200.000 livr., katere je kralj bil poklonil Polignacu „en recompense de ses services“. Ogromne svote so se žrtvo-vale tudi nemoralnosti kraljevega dvora, kajti vsa neokretna krepost vladarjeva ni mogla brzdati razuzdanosti njegove okolice. Tako je dobila priležnica Ludovika XV., razvpita Dubarry še pod njegovim naslednikom 5 milijon. livr., in negnjusna ta nesramnica, ki je svoje dni resno na to mislila, omožiti se s kraljem Ludovikom XV., imela je letnih dohodkov po 1,200.000 livr. Ni čuda tedaj, da so se vedno okrog nje zbirali plemenitaši prvih rodbin ter moledovali za njeno pokroviteljstvo. V odlični tej družbi nahajajo se celo škofje; tako

pripoveduje „le livre rouge“, da je g. Bonnac, škof d'Agenski 40.000 livr. penzije imel, „à la recommandation de mad. Dubarry“. Posebno je molzel državno blagajnico vojvoda Coigny, ki je užival 1 milijon letnih penzij; tu se mora pač čuditi opazovalec, ako med raznimi uzroki nahaja: „100.000 livr. vsled priporočila mad. Dubarry“ in zopet „200.000 livres à la recommandation de la Reine!“ Med obdarovanimi vidimo dalje polkovnika Dittona s penzijo 150.000 livr., „na priporočilo Marije Antoinette“, potem pa njeno intimno prijateljico, princesinjo Lamballe, ki je uživala po 100.000 livr. na leto „kot pridatek k svoji plači“. Nehoté sem se spominjal pri tem imenu one grozovite septemberske noči 1792., v kateri so barbarične roke divjakov usmrtilo tisto Lamballe ter pred ječarno „La Force“ razkosale lepo truplo princesinje, ki je tako bridko plačevala svoje sodelovanje pri „le livre rouge!“

Ali vendar so tajni stroški, navedeni v „rudeči knjigi“ le primerno majhne svote nasproti onim, ki se niti uknjiževale niso. Kajti v dobi 8 let je bilo vsled računa penzijskega odseka izdanih nakaznic na kraljevi zaklad za celih 860 milijonov, katere so bile, da si brez imen, zaznamenovane v neki drugi tajni knjigi „le livre des décisions“. Ko je Pison du Galand 10. aprila 1790. zahteval, naj se objavi tudi ta knjiga, prestrašila se je tega celó zbornica sama — ter prešla na dnevni red o tem zahtevanju. Zgodovinski faktum obstoji, podrobnostij pa ne znamo.

Ali tudi, kar znamo, zadostuje, da razumemo kruto veselje, s katerim je Cammille Desmoulins, poleg Loustalota najduhovitejši publicist francoske revolucije, „rudečo knjigo“ pozdravljal v 21. številki svojega časopisa „Revolutions de France et de Brabant“. S preroškimi besedami žuga kraljevemu dvoru, nagovarjaje ga: „Revelabo pudenda tua! odkrival bodem sramoto tvojo in niti figovega peresa ne bodeš našel, da bi svetu prikriival svoje nagosti!“ Lapidarna fraza, a vendar tako opravičena v sveti svoji jezi, hočemo tudi mi ž njo skleniti to kratko razpravo.

